

O‘ZBEKISTON TARIXI

(IV asrdan – XIII asr boshlarigacha)

7-sinf o‘quvchilari uchun darslik

Birinchi nashr

O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi
nashrga tavsiya etgan

TOSHKENT
RESPUBLIKA TA'LIM MARKAZI
2022

UO'K 94(575.1)(075.3)
KBK 63.3(5O')ya72
O' 17

Ismatova, N.

O'zbekiston tarixi : umumiy o'rta ta'lim maktablarining 7-sinf o'quvchilari uchun darslik /
A. Zamonov, N. Ismatova va boshqalar. — Birinchi nashr. — Toshkent: Respublika ta'lim
markazi, 2022. - 192 b.

ISBN 978-9943-8352-7-6

UO'K 94(575.1)(075.3)
KBK 63.3(5O')ya72

MUALLIFLAR:

**A. T. Zamonov, N. K. Ismatova, D. A. Rahimjonov,
D. R. Normurodov, Z. T. Zamonov, S. A. Po'latova**

Mas'ul muharrir

Dilshod Mutalibovich Kenjayev

TAQRIZCHILAR:

O'. Mavlonov	– tarix fanlari doktori, O'zMU professori
N. Mustafoyeva	– O'zFA bo'lim mudiri, tarix fanlari doktori, professor
M. Alimova	– tarix fanlari nomzodi, O'zXIA dotsenti
A. Tagayev	– tarix fanlari nomzodi
O. Bazarov	– falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
U. Xolmo'minov	– tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori, Nizomiy nomidagi TDPU o'qituvchisi
M. Karimova	– Yunusobod tumanidagi 98-umumiy o'rta ta'lim maktabi tarix fani o'qituvchisi
N. Qudratova	– «Ziyo-zukko» umumta'lim maktabi tarix fani o'qituvchisi

**Respublika maqsadli kitob jamg'armasi
mablag'lari hisobidan chop etildi.**

ISBN 978-9943-8352-7-6

© A. T. Zamonov, N. K. Ismatova va boshqalar, 2022
© Respublika ta'lim markazi, 2022.

1-mavzu:

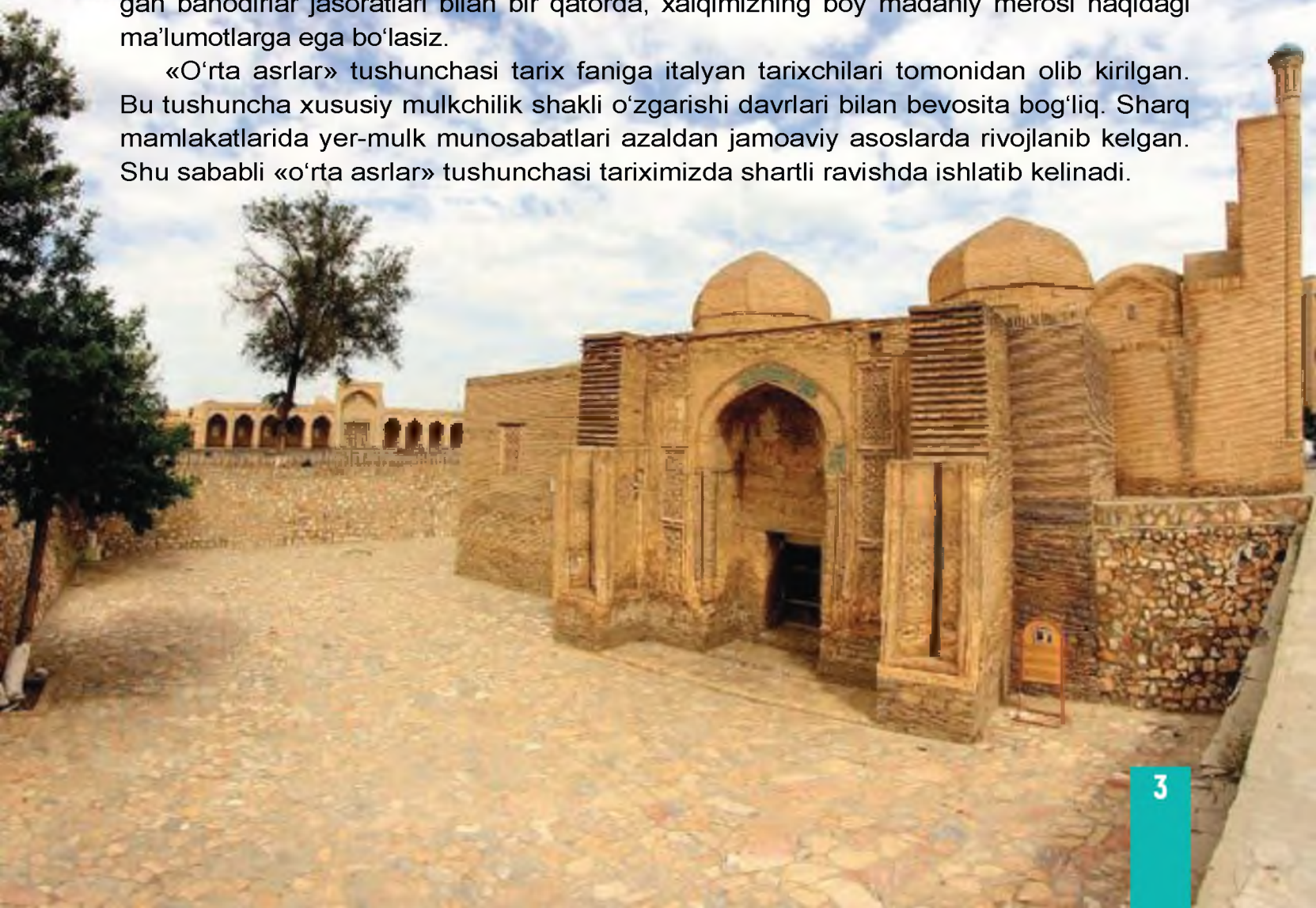
AJDODLARIMIZNING MA'NAVIY QADRIYATLARI – JAHON SIVILIZATSIYASI ASOSLARIDAN BIRI

Tariximizni o'rganar ekanmiz, qalbimizni faxr va iftixor tuyg'usi chulg'ab olaveradi. Ajdodlarimizning boy ilmiy va madaniy merosi bugungi kunda nafaqat mamlakatimiz, balki dunyo olimlarining ham diqqat-e'tiborini o'ziga tortib kelmoqda.

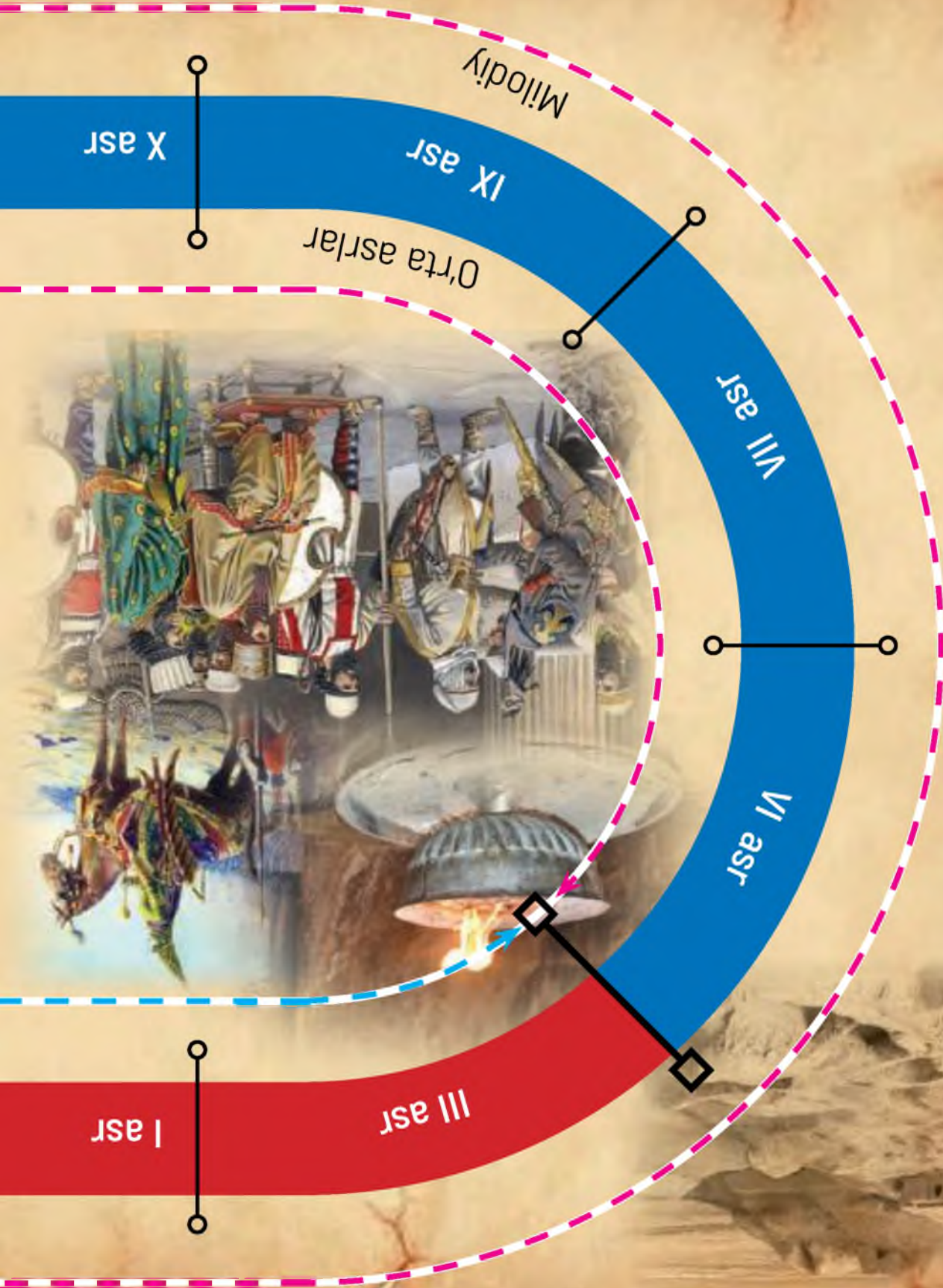
Qadimgi Turon hududlarida azaldan o'zbek, tojik, qirg'iz, qozoq, qoraqalpoq va turkmanlarning ajdodlari yashab kelishgan. Shu boisdan, o'zbek xalqining o'tmishi etnik jihatdan yaqin bo'lgan qardosh xalqlarning tarixi bilan chambarchas bog'lanib, uyg'unlashib ketgan.

Siz ushbu darslikda IV asrdan XIII asr boshlarigacha bo'lgan Vatanimizning o'rta asrlar tarixi bilan tanishasiz. Bunda «o'zbiy» va «o'zbek» atamaları bilan ulug'langan o'zbek xalqi shakllanganligi haqidagi ma'lumotlar ham o'rin olgan. Darslikdan dunyo tamadduniga o'zining benazir hissasini qo'shgan buyuk ajdodlarimiz, vatanparvarlik namunasi bo'lgan bahodirlar jasoratlari bilan bir qatorda, xalqimizning boy madaniy merosi haqidagi ma'lumotlarga ega bo'lasiz.

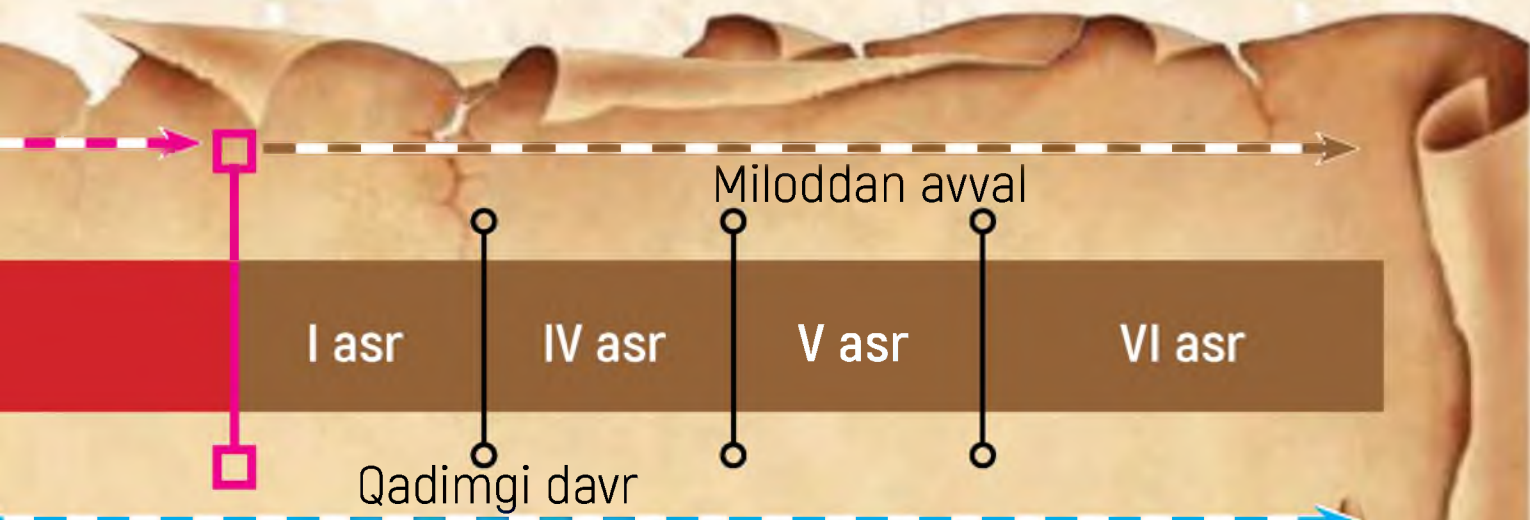
«O'rta asrlar» tushunchasi tarix faniga italyan tarixchilari tomonidan olib kirilgan. Bu tushuncha xususiy mulkchilik shakli o'zgarishi davrlari bilan bevosita bog'liq. Sharq mamlakatlarida yer-mulk munosabatlari azaldan jamoaviy asoslarda rivojlanib kelgan. Shu sababli «o'rta asrlar» tushunchasi tariximizda shartli ravishda ishlatib kelinadi.

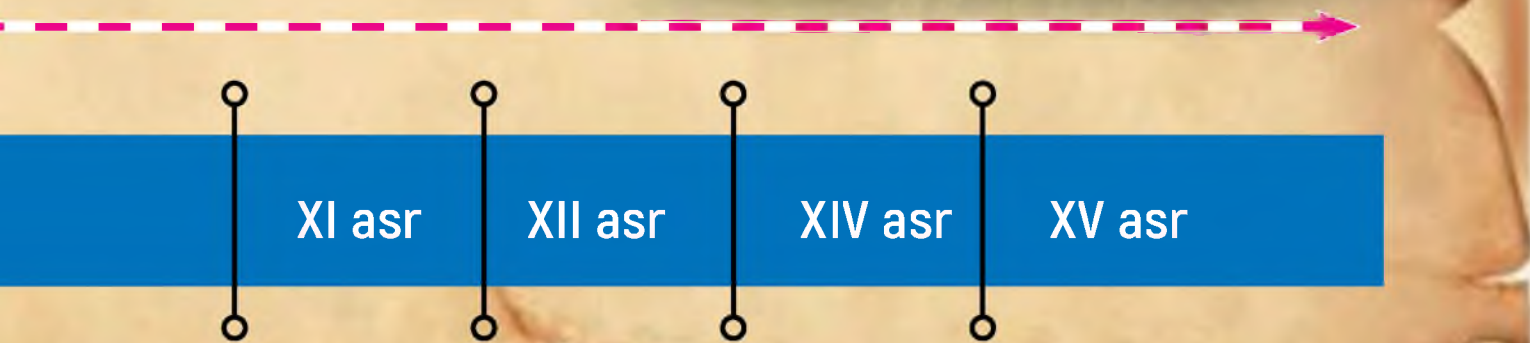
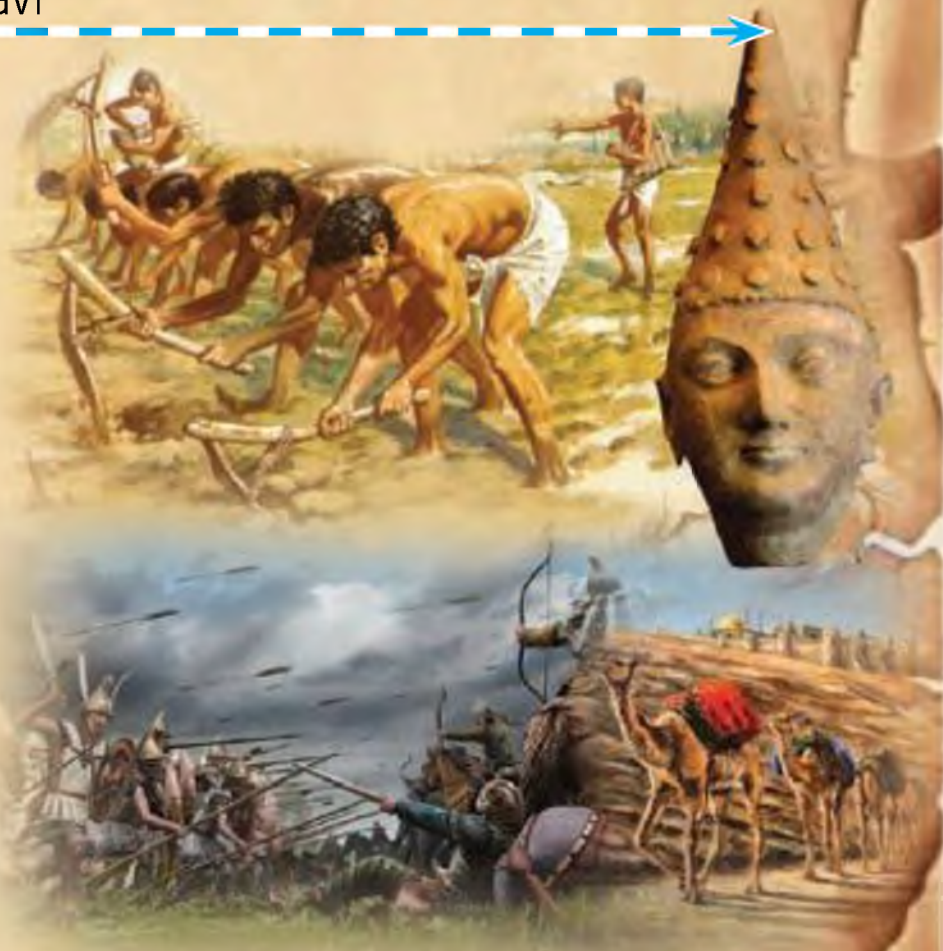

1. Quyi sinflarda tarix fanidan olgan bilimlaringizga tayanib, berilgan rasmlarni nomlang.
2. Rasmlarda aks etgan tarixiy voqealarni gapirib bering. Ular qayerda va qachon sodir bo'lganligini davr chizig'i bilan tushuntiring.
3. Voqealar davr chizig'ining qaysi joyida to'xtadi?
4. To'marisning Kurush ustidan g'alaba qozonganiga qancha yil bo'ldi? Hisoblab ko'ring.

Qadimdan «Turon» deb atalib kelingan yurtimiz va unga tutash hududlar arablar davridan «Movarounnahr» va «Xuroson» deb, XVIII–XIX asr g'arb olimlari va sayyohlari tomonidan «O'рта Osiyo» yoki «Markaziy Osiyo» deb nomlangan.

Aslida o'рта asrlarning Yevropa uchun amal qiluvchi davriy chegaralari Sharq, xususan, Turon tarixidagi davr bilan farqlanadi. Chunki Yevropada o'рта asrlarning boshlanishi Rim imperiyasining qulashi (476-y.), V asr oxirlari voqealariga to'g'ri keladi.

Bizning tariximizda esa, «o'рта asrlar» deb atalayotgan davr IV asr oxirlari hamda V asr o'rtalaridan siyosiy maydonda *kidariylar*, *xioniylar*, *eftaliylar* kabi etnik atamalar ostida tushuniladigan qabila uyushmalari paydo bo'lgan davrdan boshlangan. O'рта asrlar, o'z navbatida, ilk, rivojlangan va so'nggi o'рта asrlarga bo'linadi.

Mazkur davrda *Xorazm*, *xioniylar*, *kidariylar*, *eftaliylar*, *Turk xoqonligi*, *keyinchalik somoniylar*, *qoraxoniylar*, *xorazmshohlar*, *Amir Temur va temuriylar* hukmronlik qilgan yirik davlatlar mavjud bo'lgan. Bu davlatlar aholisining ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy va ma'naviy hayoti o'z davriga xos ravishda rivojlanib borgan.

Ilk o'рта asrlarda «qishloq hokimlari» deb atalgan katta yer egalari – *dehqonlar* va ularning ekinzorlarida ishlovchi yersiz *kadivarlar* shakllandi. Yerdan ishlash tartiblarining tubdan o'zgarishi aholi o'rtasida tabaqalanishni yanada keskinlashtirgan.

VIII asr boshlariga kelib mamlakatimiz hududida arab xalifaligi hukmronligi o'rnatildi hamda o'lkamiz madaniyatiga islom dinining ta'siri kuchaydi. Xalifalik hukmronligidan keyingi asrlarda ilm-ma'rifatning rivoji uchun sharoit yuzaga keldi. Yurtimizdan jahon ilm-fan taraqqiyotiga hissa qo'shgan Muhammad ibn Muso Xorazmiy, Ahmad Farg'oniy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali ibn Sino kabi buyuk mutafakkirlar yetishib chiqdi.

IX–XII asrlarda zaminimizda tug‘ilib, voyaga yetgan Imom Buxoriy, Imom Termiziy, Mahmud Zamahshariy, Ahmad Yassaviy, Najmiddin Kubro singari mashhur ulamolarning islom dini va ta‘limotiga oid asarlari bugungi kunda ham o‘z ahamiyatini yo‘qotmagan.

Darslikda berilgan voqealar bilan tanishib borar ekansiz, ajdodlarimiz doimo bunyodkorlikka, ilm va ma‘rifatga intilib yashaganini bilib olasiz. Ularning boy ma‘naviy merosi Vatanimiz haqida ma‘lumot beradi. Ilm va ma‘rifatga intilish, uni egallash orqaligina komillikka erishish mumkinligini tushunasiz.

Bugungi tezlik va shiddat bilan o‘zgarayotgan dunyoda yakka-yu yagona najotimiz ilm ekanligini bilib olasiz.

O‘rganganimizdan xulosa chiqaramiz

1. Eslab ko‘ring, qadimgi davrda O‘zbekiston hududida qanday davlatlar bo‘lgan? Ularning o‘ziga xos xususiyatlarini tahlil qiling.
2. IV–XIII asr boshlarida Vatanimiz tarixining o‘ziga xos xususiyatlari nimadan iborat bo‘lgan?
3. IX–XII asrlarda yurtimizda yetishib chiqqan buyuk mutafakkirlar va mashhur ulamolarning qaysi asarlarini bilasiz?

IV-VII ASRLARDA MAMLAKATIMIZ XALQLARINING TURMUSH TARZI

Faollashtiruvchi savol va topshiriqlar

1. Qadimgi davrda O'zbekiston hududida qanday davlatlar bo'lgan? Ularning hududini xaritadan ko'rsating.
2. Mamlakatimizning eng qadimgi davriga oid madaniy merosiga misollar keltiring.
3. Berilgan rasmlarga diqqat qiling. Ularning nomini bilasizmi? Agar u ixtiro qilinmaganida... Fikrni davom ettiring.

Mulohaza uchun

Vatanimiz boy qadimiy tarixga ega. Turon, Turkiston, Movarounnahr nomlari bilan shuhrat topgan hudud tarixi va o'z mehnati bilan uni obod etgan xalqlarning o'tmishi g'oyat qiziqarli hamda ibratlidir. Suv tegirmoni, chig'ir va charxpalak kabi suv inshootlari kashf etilishi qishloq xo'jalik ishlarining rivojiga ta'sir ko'rsatdi. Shaharlar hunarmandchilik, savdo-sotiq va madaniy hayotning markaziga aylandi.

Ijodiy faoliyat

1. Hunarmandchilik, savdo-sotiq va qishloq xo'jalik ishlarining rivojlanishi insonlar hayotiga qanday ta'sir ko'rsatdi?
2. Ekin maydonlarining kengayishi qanday ehtiyojlarga sabab bo'lishi mumkin? Quyidagi so'zlardan foydalanib fikringizni bayon qiling. *Ziroatkor* – *hosil yetishtiruvchi, qo'shchi; mirob; yerga ishlov berishga mo'ljallangan mehnat qurollari va b.*
3. Siz insonlar hayotining farovonligi uchun nima ixtiro qilgan bo'lardingiz? Fikringizni asoslang.

VI asrda unumdor yerlar hamda suv taqsimoti qabila boshliqlari va ishboshilarning nazoratiga o'tdi. Bu esa, ularning qishloq aholisiga o'z ta'sirlarini o'tkazish, ziroatchi aholiga hukmronlik qilish imkoniyatini berdi. Ular qishloq hokimi — *dehqonlar* deb atalgan. Qishloq jamoalari yerlarida yashab yer va suvdan iborat umumiy mulkka ega bo'lgan erkin ziroatchilar tabaqasi *kashovarzlar*, o'z yerlaridan va erklaridan ayrilib qolib, dehqonlarning yerlarida ishlovchi *kadivarlar* paydo bo'ldi. Dehqonlarning xo'jaligini tashqi hujumlardan himoya qilish, ichkarida esa tartib-intizomni saqlashga yordam beradigan maxsus askariy guruhi — *chokartari* bo'lgan.

Dehqonlarning shaharda hunarmandchilik rastalari, uy-lari bo'lgan. Ularning xo'jaligida ko'plab odamlar mehnat qilganlar. Turon hududida ham katta yer egaligi vujudga keldi.

Dehqon (qishloq hokimi) – ilk o'rta asrlarda mulkdor tabaqa.

Kashovarz – ziroatchi oddiy qo'shchilar.

Kadivar – qishloqning dehqonlarga qaram aholisi.

Chokar – dehqon mulkini qo'riqlovchi, harbiy posbon.

So'nggi antik davr (milodiy II-IV asrlar)dan boshlangan tub o'zgarishlar shu qadar tez kechdiki, oqibatda, bir tomondan, O'rta Osiyoning dehqonchilik viloyatlarida (Sug'diyona, Marg'iyona, Toxariston, Xorazm, Choch, Farg'ona va boshqalar) o'nlab mahalliy hokimliklar tashkil topib, ikkinchi tomondan, ularning yiriklashish jarayoni ham jadal kechdi.

Ahmadali Asqarov, «O'zbek xalqining etnogenezi va etnik tarixi»

O'rganganimizdan xulosa chiqaramiz

1. Qanday omillar sabab dehqon xo'jaliklari paydo bo'ldi?
2. Agar suv tegirmoni va chig'ir ixtiro qilinmaganida odamlarning turli tabaqalarga bo'linishi yuz berarmidi? Fikringizni asoslang.
3. O'ylab ko'ring-chi, nega ziroatkor vohalardagi sug'orma yerlarning asosiy qismi qishloq jamoalari-ning qaramog'ida bo'lgan?
4. Insonlar hayotidagi bu o'zgarishlar yana qanday kasblarning paydo bo'lishiga sabab bo'lgan, deb o'ylaysiz? Fikr bildirishdan avval chokarlar, kadivarlar uchun zarur bo'lgan buyumlarni ko'z oldingizga keltiring.

3-4-mavzular: IV-VII ASRLARDA XORAZM

Faollashtiruvchi savol va topshiriqlar

1. Qadimgi davrlarda Xorazm bilan bog'liq qanday tarixiy jarayonlarni bilasiz?
2. Olim Istaxriyning: «Xorazm Jayhunning butun foydasini ola bilgan mamlakatdir», – degan so'zlari sizga Gerodotning Nil haqida aytgan qaysi fikrini eslatdi? Nima deb o'ylaysiz, olim bu fikri bilan nima demoqchi?

Mulohaza uchun

Amudaryo Hindiqushning Shimoliy yonbag'irlaridagi muzliklardan boshlanadi. Daryo baland qoyali tog'lar orasidan oqib o'tadi va har kilometrda bir necha metrga pasayib boradi. Shu sababli u juda tez va hayqirib oqib, o'zi bilan juda ko'p miqdorda minerallarni loyqa holda oqizib keladi. Amudaryoga Surxon kelib qo'shilgan joyning quyidan boshlab, u hech qanday irmoqlarsiz jazirama sahrolar ichidan oqa boshlaydi va shu yerdan uning hayotbaxsh faoliyati boshlanib, Xorazm diyorini suv bilan ta'minlaydi.

Xorazm vohasiga Qoraqum sahrosi tutashib ketgan. Xiva meridianidan sal sharqroqda qum tepaliklar chegarasi shimoliy-g'arb tomonga buriladi va shu yo'nalishda deyarli Qorako'l ko'ligacha borib yetadi. Xorazmliklar qadim zamonlardan boshlab bu qumliklardan yo'llar o'tkazganlar.

vab-saytimiz: Zokirjon.com

Zokirjon.com vab-sayti orqali o'zingiz uchun kerakli ma'lumotlarni yuklab oling.

Zokirjon Admin bilan

90-530-68-66, 91-397-77-37 nomerga telegram orqali bog'lanishingiz yoki nza456, nza445 izlab telegramdan yozishingiz so'raladi.

Telegramda murojaatingizga o'z vaqtida javob beriladi.

7-sinf O'zbekiston tarixi darsligini to'liq holda olish uchun telegramdan yozing.

Telegram kanalimiz:

@Maktablar_uchun_hujjatlar

To'lov uchun: HUMO 9860230104973329

Plastik egasi Nabiyev Zokirjon

DIQQAT!!!

Sizga bu **OMONAT** qilib beriladi.
To'liq holda olganingizdan so'ng:
Faqat o'zingiz uchun foydalaning.
Hech kimga bermang hattoki eng yaqin insoningizga ham.
Internet orqali vab-saytlarga joylamang.

Kanal va gruppalariga tarqatmang.

OMONATGA

HIYONAT QILMANG.

Bizni hizmatdan foydalanib qulay imkoniyatga ega bo'ling!

Bizda maktablar uchun quydagi hujjatlar mavjud

- 1. 1-11-Sinflar uchun sinf soati ish reja va konspektlari**
- 2. 1-11-Sinflar uchun barcha fanlardan to'garak hujjatlari**
- 3. Sinf rahbar hujjatlari**
- 4. Metodbirlashma hujjatlari**
- 5. Ustama hujjatlari**
- 6. 1-11-Sinflar uchun barcha fanlardan konspektlar**
- 7. 1-11-Sinflar uchun Ish rejalar (Taqvim mavzu rejalar)**
- 8. Darsliklarning elektron varianti**
- 9. Maktab ish hujjatlari**
- 10. Direktor ish hujjatlari**
- 11. MMIBDO' ish hujjatlari**
- 12. O'IBDO' ish hujjatlari**
- 13. Psixolog hujjatlari**
- 14. Xotin-qizlar qo'mitasi ish hujjatlari**
- 15. Kutubxona mudirasi ish hujjatlari**
- 16. Besh tashabbus hujjatlari**
- 17. Ochiq dars ishlanmalar, taqdimotlar, slaydlar**